

Obrazovanja na manjinskim jezicima u Slovačkoj u društvenom (političkom) kontekstu

Stanislav Benčič
Sveučilište Konstatina Filozofa, Nitra, Slovačka
Katedra za lingvodidaktiku i interkulture studije

Sažetak

Rad je usmjeren prema obrazovanju na manjinskim jezicima u Slovačkoj, a osnova su pisani dokumenti, povijesni, enciklopedijski i statistički podaci, kao i analiza sadašnjeg stanja. U uvodu se istražuju povijesne prilike koje su utjecale na nastanak nacionalnih manjina i njihovih škola na području današnje Slovačke Republike. Položaj manjina i mogućnosti obrazovanja na manjinskim jezicima uvjetovani su društvenim (političkim) kontekstom. U radu se analizira stanje obrazovanja najbrojnije mađarske i rusinske manjine, kao i njemačke, romske, ukrajinske, češke, bugarske, hrvatske i poljske nacionalne manjine. U razvoju manjinskog školstva u Slovačkoj navode se specifičnosti u okviru židovskog, bugarskog i njemačkog manjinskog školstva, kao i podaci iz Izvještaja o implementaciji Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima u Slovačkoj Republici. Područjem odgoja i obrazovanja i odnosa manjina prema većinskom stanovništvu i jeziku bavi se poglavlje o ulozi komunikacijskih i odgojnih aspekata u životu nacionalnih manjina.

Cljučne riječi: jezici nacionalnih manjina, obrazovanje, manjinske škole, politika, Slovačka.

Uvod

Obrazovanje na manjinskim jezicima već nakon Prvog svjetskog rata postaje jedno od važnih područja obrazovne politike europskih država. Nacionalne bi manjine trebale pridonijeti razvoju kulture domicilne države, kojoj je interes da pripadnici nacionalnih manjina čuvaju svoj identitet te istodobno budu ravnopravni s većinskim narodom. Slovačka je zemlja s više nacionalnih manjina i manjinskih jezika, od kojih su najznačajniji: mađarski, njemački, rusinski, ukrajinski, romski, češki, bugarski, hrvatski i poljski.

U Slovačkoj je najbrojnija mađarska nacionalna manjina (9,7%) koja obitava na (pretežno) južnim područjima zemlje. S gledišta teritorijalne pripadnosti možemo također lokalizirati rusinsku (0,4%) i ukrajinsku nacionalnu manjinu (0,2%) koje žive na području prešovske regije s proširenjem sjeverno prema Poljskoj te istočno prema ukrajinskoj granici, kao i poljsku nacionalnu manjinu (0,04%) koja

živi u graničnom području na sjeveru zemlje, ponajprije u oblasti Visokih Tatara, odnosno dijelom i drugdje. Ostale autohtone nacionalne manjine: Romi (1,7%), Nijemci (0,1%), Bugari (0,02%), dijelom Hrvati (0,01%) žive na područje Slovačke Republike disperzirano i neravnomjerno, tj. s većom ili manjom koncentracijom na nekom području.

Unatoč deklariranoj jednakosti manjina, na obrazovanje na manjinskim jezicima u bivšoj Čehoslovačkoj i u današnjoj Slovačkoj Republici utjecala su politička zbivanja.

Povijesni aspekt razvoja manjinskog školstva

Austrija i Ugarska su prihvatile raspad monarhije na različite načine: dok je Austrija to prihvatila kao činjenicu, Mađari su se trudili zaštititi integritet Ugarske koji

više nije postojao, te su tvrdili da se zajednička država raspala temeljem diktata pobjedničkih država nakon Prvoga svjetskog rata, a ne i unutarnjih previranja.

Rješavanje manjinskih pitanja na području Slovačke počelo je nakon nastanka Prve Čehoslovačke Republike 1918. godine, odnosno nakon Pariške mirovne konferencije 12. lipnja 1919. godine, kad je donesena odluka o definitivnoj granici između Slovačke i Mađarske, iza koje su se do 5. srpnja 1919. morale povući jedinice mađarske vojske.¹

Nakon toga, Mađarska i novonastale države obvezale su se Trijanonskim sporazumom na zaštitu nacionalnih manjina, pri čemu je nemađarskim nacionalnim manjinama na području Mađarske priznato pravo na usmeno i pismeno izražavanje na materinskom jeziku na sudovima. Na području Slovačke tijekom Prve i Druge Čehoslovačke Republike odvijalo se obrazovanje mađarske nacionalne manjine na visokoj razini. Zbog snažnog utjecaja matične države, Mađari u Slovačkoj imaju mađarske škole, mađarsko bogoslužje, časopise, izdavaštvo, institucije, kazališta, političke stranke, zastupnike u parlamentu te sudjeluju u državnoj vlasti. Druge nacionalne manjine nisu imale sličan položaj, pa su izostali i slični rezultati.

Obrazovanje na manjinskim jezicima u prošlosti i danas

Obrazovanje na manjinskim jezicima u Slovačkoj se trenutačno odvija u skladu s Europskom poveljom o

regionalnim ili manjinskim jezicima, prema mogućnostima/zahtjevima pojedinih nacionalnih manjina.

Mađarska nacionalna manjina

U 19. stoljeću se gotovo u svim školama u Slovačkoj uvodi u nastavu mađarski jezik, a postoji i manji broj škola na njemačkom jeziku. Slovački se kao nastavni jezik koristi samo u crkvenim školama. Za vrijeme Prve Čehoslovačke Republike postoji sustav mađarskih pučkih i građanskih škola te sedam gimnazija u južnoj Slovačkoj, a bilo je i mađarskih područnih razreda u slovačkim školama. Nakon 1948. godine je utemeljen sustav mađarskih škola s mađarskim nastavnim jezikom (kao i razredi s mađarskim nastavnim jezikom u školama na slovačkom jeziku). Prema podacima iz 1970. godine, u Slovačkoj je u dječjim vrtićima i odjelima s mađarskim jezikom bilo 15.000 djece, u osnovnim školama s mađarskim nastavnim jezikom 53.000 učenika, u srednjim školama 4000 učenika, te na visokim učilištima oko 4000 studenata (Pedagoška enciklopedija, 1985).

Dugogodišnju tradiciju na području širenja obrazovanja na mađarskom jeziku u Slovačkoj ima Savez mađarskih pedagoga u Slovačkoj.

Romska nacionalna manjina

Romi su zbog niske obrazovne strukture idruštvenog položaja u nepovoljnom položaju. Značajna uloga u

TABLICA 1. ŠKOLE S MAĐARSKIM NASTAVNIM JEZIKOM U SLOVAČKOJ 1980-1981.

ŠKOLE S MAĐARSKIM NASTAVNIM JEZIKOM U SLOVAČKOJ 1980. – 1981.		
Broj i vrsta škole	Broj	
	razreda	učenika
337 dječjih vrtića	609	14 500
295 osnovnih škola	2 114	50 398
11 gimnazija	91	2 860

Izvor: Pedagogická encyklopédia Slovačke 1 (Pedagoška enciklopedija Slovačke), 1985, 527.

¹ Vođa mađarske delegacije u Parizu bio je grof A. Apponyi, poznat kao ministar koji je 1907. godine donio stroge mađarizacijske zakone o školstvu. Mađarska je strana u pregovorima polazila od stručnih studija i dokumenata (u opsegu od oko 4000 stranica), koje je prikupio P. Teleki, geograf i diplomat, a poznati su pod nazivom "Memoari", u kojima se odricalo pravo postojanja drugih država na području bivše monarhije.

obrazovanju Roma imaju Romski obrazovni centar (ROCEPO) u Prešovu i Institut za romološke studije u Nitri. Cilj je ROCEPO-a, uzimajući u obzir specifične potrebe i uvjete romske nacionalne manjine, poticati obrazovne, informacijske, dokumentacijske i savjetodavne aktivnosti posebno za učitelje u školama s velikim brojem romskih učenika. Romski jezik ima položaj pomoćnog jezika u dječjim vrtićima i pripremnim godinama osnovnih škola. Postoje također dvije srednje škole u Košicama u kojima se uči romski jezik. Romska djeca idu, ovisno o tome gdje žive, u slovačke i mađarske škole, a još nema osnovne škole na romskom jeziku. U Slovačkoj, prema službenim podacima i procjenama, ima oko 400.000 pripadnika Roma, no mnogi od njih se na popisima stanovništva ne izjašnjavaju kao Romi.

Njemačka nacionalna manjina

Pripadnicima njemačke manjine su od 1945. godine (kad je iz Slovačke nakon Drugoga svjetskog rata deportirano približno 140.000 Nijemaca) ukinuta građanska prava pa se do 1989. godine nisu smjeli služiti svojim jezikom u javnosti. No, njemački je jezik u osnovnim i srednjim školama, kao i na sveučilištima, postao dio nastave, kao jedan od stranih jezika. Tako je 1979. godine u slovačkim gimnazijama od ukupnog broja 53.137 učenika, njemački jezik učilo 24.814 učenika, a za vrijeme socijalizma njemački je jezik bio najrašireniji u školama među neslavenskim jezicima u Slovačkoj.

Hrvatska nacionalna manjina

Prvi se Hrvati na području Slovačke spominju već u pisanim dokumentima iz 16. stoljeća. Neposredni povod njihova dolaska u naše krajeve bila je turska ekspanzija. Hrvatski doseljenici nastanjuju ponajprije okolicu Bratislave (Lamač, Záhorská Bystrica, Rača, Jur, Pezinok, Červený kameň, Dobrá Voda, Smolenice, Borinka, Stupava, Dúbravka, Devínska Nová Ves, Šenkvice, Chorvátsky Grob a Slovenký Grob, Jarovce a Čunovo). Od 1990. godine pripadnici hrvatske nacionalne manjine povezuju se u udruzi Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj. Aktivnosti Hrvatskoga kulturnog saveza usmjerene su na istraživanje, dokumentiranje i predstavljanje kulture i kulturnog

bogatstva hrvatskih predaka u Slovačkoj. U općinama Čunovo, Jarovce, Chorvátsky Grob i Devínska Nová Ves već nekoliko godina djeluju izvrsna folklorna društva koja šire hrvatsku pjesmu i ples među većinskim stanovništvom. Zbog političke situacije u ranijem razdobljima u Slovačkoj nisu stvoreni uvjeti za pokretanje nastave na hrvatskom jeziku u osnovnim školama na područjima gdje su živjeli. Isto tako, gotovo desetljećima nije bilo značajnijih kontakata slovačkih Hrvata s njihovom domovinom, pa je i to dijelom razlog što Hrvati u Slovačkoj govore arhaičnim hrvatskim "gradišćanskim" jezikom, na kojemu se sporazumijevaju i s austrijskim i mađarskim Hrvatima koji žive u blizini.

Židovska nacionalna manjina

Židovske su škole postojale u Slovačkoj od srednjeg vijeka do polovice 20. stoljeća. Najstarija ješiva (ישיבה), viša židovska škola, bila je u Bratislavi već sredinom 13. stoljeća. Najveći je rast zabilježila u 19. st. za vrijeme djelovanja rabina Moše Schreiberera (Chatham Sófer). Za vrijeme prve republike postojale su crkvene židovske škole i ješive. Židovi su dobili priliku slobodno razvijati svoju kulturu i tradiciju tek nakon baršunaste revolucije 1989. godine.

Poljska nacionalna manjina

Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2001. godine, na području Slovačke živi približno 2600 Poljaka, no u Slovačkoj nema škola s poljskim nastavnim jezikom.

Bugarska nacionalna manjina

Bugari su počeli dolaziti na područje Slovačke od 18. stoljeća. Najviše pripadnika bugarske manjine (najčešće se bave uzgojem povrća), koji predstavljaju najpoznatiju i povijesno dokumentiranu skupinu, stiglo je na područje Slovačke tek potkraj 19. i u 20. stoljeću.

Već je 1948. godine uspjelo bugarskoj manjini osnovati osnovnu školu s bugarskim nastavnim jezikom. Škola djeluje i danas pod imenom: Bugarska osnovna škola i gimnazija Christa Boteva u Bratislavi. Nakon završetka osnovne i srednje škole učenici

dobivaju dokument koji vrijedi i u Slovačkoj i u Bugarskoj. Učitelji dolaze iz Bugarske, a uz školu dje-luje i dječji vrtić.

Češka nacionalna manjina

Česi su postali nacionalna manjina praktički tek nakon 1993. godine kad je došlo do podjele do tada zajedničke države Čeha i Slovaka. Češki jezik je bio nastavni jezik na slovačkim školama od polovice 14. do polovice 19. stoljeća. Tiskani su češki udžbenici u slovakiziranom izdanju. Isto su se tako, u Slovačkoj, na evangeličkim školama poučavali neki predmeti na češkom jeziku. Nakon 1918., u skladu s koncepcijom "čehoslovakizma", poučavao se "čehoslovački jezik" u njegovoj slovačkoj inačici. Danas u Slovačkoj nema dječjih vrtića, osnovnih ni srednjih škola na češkom jeziku.

Ruska, rusinska i ukrajinska nacionalna manjina

Sve do revolucije 1848/49. godine u školama u Slovačkoj nije bilo jedinstvenog jezika, pa se poučavalo i na dijalektu (rusinskom), ili *jazyčiju* – jeziku bliskom staroslavenskom i ruskom. U 19. stoljeću razvoj škola na rusinskom jeziku usporen je zbog mađarizacije. Godine 1895. u Prešovu je otvoren grkokatolički učiteljski institut te grkokatolička građanska škola, a potkraj 19. i početkom 20. stoljeća rusinsko grkokatoličko duhovništvo u Ugarskoj je bilo pretežno mađarizirano. Tako 1874. godine u Spišskoj, Šariškoj i Zemplinskoj župi 237 djeluje škola gdje se poučavalo na tamošnjem istočnoslavenskom jeziku; 1900. godine u Ugarskoj su bile 93 rusinske osnovne škole, dok su 1906. godine u prešovskoj regiji postojale samo 23 osnovne škole u kojima se koristio određeni oblik rusinskog jezika, a u 68 osnovnih škola odvijala se rusinsko-mađarska dvojezična nastava. Nakon što je 1907. godine stupio u Ugarskoj na snagu novi školski zakon, prema kojemu su se svi dokumenti pisali samo na mađarskom, bilo je zabranjeno poučavati u školama o sv. Konstantinu i Metodu ili sv. Vasiliju. Rusinski nastavni jezik zamijenjen je mađarskim u svih 68 bilingvalnih rusinsko-mađarskih škola. Broj škola u kojima se upotrebljavao određeni oblik rusinskoga je smanjen sa 23 na deset (1912. godine).

Velik dio rusinskih sela ostao je i dalje bez škola na materinskom nastavnom jeziku. Čehoslovačka (komunistička) vlada nakon 1948. godine podupirala je ukrajinski jezik i nametala ga je na račun rusinskog jezika. Od 1949. se administrativnom uredbom u ruskim/rusinskim školama kao nastavni jezik uvo-di ukrajinski, a 1950. godine je zabranjena grkokatolička crkva čiji su vjernici u velikoj mjeri bili Rusini. Od 1952. godine ukrajinski se upotrebljava kao nastavni jezik u svim rusinskim osnovnim i srednjim školama (u Prešovskoj oblasti).

Prema podacima iz popisa stanovništva 1991. godine, za ukrajinski jezik kao materinski se izjasnilo 9480 građana, a za rusinski 49.097 građana. Broj općina u kojima su Rusini predstavljali najmanje 20% stanovništva bio je 68, a u slučaju Ukrajinaca 18. Prema popisu stanovništva 2001. godine, rusinsku nacionalnost je naveo 24.201 stanovnik, a rusinski kao materinski jezik 54.907 stanovnika.

Na području istočne Slovačke također je bilo jezičnih sporova (nije bilo jedinstvenoga nastavnog jezika), a 1924. godine je osnovana prva organizacija učitelja: Sojuz russkich učitelej v Slovakii. Građanska škola u Medzilaborcima, s ruskim razredima, osnovana je 1931. godine, dok je 1936. godine u Prešovu otvorena ruska gimnazija. Od 1945. godine djelovao je dječji vrtić, 165 osnovnih škola, jedna građanska i dvije srednje škole na ukrajinskom jeziku, a i dalje je bilo jezičnih nejasnoća (ruski, ukrajinski i rusinski), dok je 1952. godine samo ukrajinski bio nastavni jezik.

Nakon 1989. godine Rusinima je priznat (legitimi) rusinski identitet, a unatoč svim problemima *Rusinima* je uspjelo kodificirati vlastiti jezik, razvijati svoju književnost i kulturu. Danas u Slovačkoj djeluju dvije rusinske škole, dječji vrtić i osnovna škola s rusinskim nastavnim jezikom u općini Čabiny.

Ukrajinska manjina je najbrojnije zastupljena u Prešovskom kraju (okruzi Bardejov, Humenné, Košice, Stará Lubovňa, Svidník), a djeluje nekoliko institucija i društava. Među najpoznatijima su Savez Rusina – Ukrajinaca u Slovačkoj, Slovačko-ukrajinsko društvo (Bratislava) te Društvo ukrajinskih pisaca u Slovačkoj. Danas se u Prešovu nalazi osnovna škola i gimnazija Tarasa Ševčenka s ukrajinskim nastavnim jezikom. U gradu Humennome djeluje osnovna (internatska) škola s ukrajinskim nastavnim jezikom.

Najveći broj *Rusa* došao je u Slovačku godine 1917. nakon revolucije u Rusiji. Bili su to, prije svega, predstavnici ruske inteligencije. U tom se razdoblju počinju osnivati prva društva. Ruski se jezik počinje učiti za vrijeme prve ČSR kao izborni (obvezni) jezik u gimnaziji u Martinu do 1928. i u Prešovu do 1930. godine. U tom se razdoblju ruski jezik poučava i na trgovačkim akademijama (Bratislava, Nitra, Trenčín, Poprad, Martin) i u učiteljskim institutima (Modra, Prešov, Lučenec), kao i u nekim gimnazijama (Martin, Banská Štiavnica, Zvolen, kao i na Trgovačkom sveučilištu u Bratislavi. Nakon Drugoga svjetskog rata ruski se jezik obvezno uči od 4. razreda u osnovnim školama, a nakon 1989. godine dolazi do smanjenja.

Prvi "Izvještaj o implementaciji Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima u Slovačkoj Republici" iz 2003. godine

U izvještaju se pod "Sustav škola u SR u školskoj godini 2001/2002." navodi obuhvat nastave na manjinskim jezicima iz kojih smo izdvojili:

a) *njemački jezik* (sve državne škole)

- dječji vrtići
- osnovne škole
- sveučilišta (Katedra germanistike Filozofskog fakulteta i Pedagoški fakultet Sveučilišta Konstantina Filozofa u Nitri, Katedra germanistike i Katedra njemačkog jezika i književnosti Sveučilišta Komenskoga u Bratislavi).

b) *romski jezik koristi se kao pomoćni jezik i jezik podrške* (sve državne škole)

- dječji vrtići
- pripremne godine u osnovnim školama i posebnim osnovnim školama s većom koncentracijom romskih učenika
- Srednja umjetnička škola u Košicama
- Privatna gimnazija Košice
- sveučilište (Katedra romske kulture Sveučilišta Konstantina Filozofa u Nitri, te izdvojeni studiji u Spišskoj Novoj Vesi i Lučencu).

U pregledu škola s obrazovanjem na manjinskim jezicima u školskoj godini 2001/2002. nisu uključene one osnovne škole gdje se uči samo manjinski jezik, a svi ostali nastavani predmeti su na slovačkom jeziku.

- a) *rusinski jezik* – 4 osnovne škole sa 134 učenika od 1. do 8. razreda.
- b) *njemački jezik* – 6 osnovnih škola sa 1052 učenika od 1. do 9. razreda
- c) *ukrajinski jezik* – 17 osnovnih škola sa 526 učenika od 1. do 9. razreda
- d) *romski jezik* – Srednja umjetnička škola u Košicama sa 192 učenika

Prema zaključku – obrazovni i komunikacijski aspekt afirmacije nacionalnih manjina i manjinskih jezika

Poznavanje i upotreba manjinskih jezika ovisi o više čimbenika. Važna odrednica je način života i međusobni odnosi manjinskog i većinskog stanovništva. Enkulturacija je bitan proces jer se kroz učenje, stjecanje znanja, razvoj sposobnosti i stavova stječu interkulturalne kompetencije. U sličnom je odnosu enkulturacija prema koncepciji kulturnog relativizma, gdje razlike između kultura dominantno proizlaze iz različitog odgoja. Tijekom procesa enkulturacije osoba pojedinačne elemente kulture prihvaća kao svoje, a odgojem ih poslije predaje sljedećim generacijama. U tom se procesu krije mogući rizik etnocentrizma – prirodne i univerzalne ideje da su vrijednosti (kategorije, norme, regulative, postupci...) "moje" kulture, bolje od drugih kultura, najbolje.

U priručniku za učitelje *Naprinđarde Roma* (Rosinský i Matulayová, 2006, 19) enkulturacija se definira kao proces posredstvom kojega čovjek usvaja kulturu društva u kojemu živi tijekom cijelog života, gdje se oblikuje kao socijalno biće. Enkulturacija se odvija sudjelovanjem raznih socijalnih i kulturnih institucija, a uključuje posredovanje kulturnih obrazaca ponašanja, stavova, mišljenja, iskustava i govora.

Akulturacija je proces međusobnog utjecaja kultura u kojoj jedan narod dijelom ili potpuno prihvaća kulturu drugog. Akulturacija se povezuje s doseljenicima, gostima koji dolaze samo povremeno, te drugim manjinama koji su u kontaktu s većinskim stanovništvom. Odgoj djece doseljenika i pripadnika nacionalnih manjina još je pretežno usmjeren prema akulturaciji, a samo dijelom i enkulturaciji, gdje obje kulture postaju integralni dio njihova razvoja.

Razlika između akulturacije i asimilacije je u tome što pri asimilaciji dolazi do gubitka vlastitog jezika i kulture. Proces akulturacije može biti praćen psihološkim, somatskim i socijalnim poteškoćama, a problem za pripadnike nacionalnih manjina i doseljenike predstavlja akulturacijski stres (Vedder i Sam, 2006, 127–130). Važnu ulogu u komunikaciji

s većinskim narodom ima pozitivan odnos nacionalne manjine prema većinskoj kulturi, i obrnuto, gdje je poticanje višejezičnosti posebno značajno. Traženje mostova između kultura stvar je dobre komunikacije u čemu značajnu ulogu imaju i mediji – važno je manjine predstaviti na afirmativan način, koji će poticati obostranu akulturaciju.

Literatura

- Bouzek J. (2008), Jak se domluvit s jinými (Úvod do mezikulturní komunikace). Praha: Triton.
- Pavlik, O. (1985), Pedagogická encyklopédia Slovenska I. II., Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.
- Rosinský, R., Matulayová, T. (2006), Naprindžarde Roma. Metodický materiál pre učiteľov z oblasti interkultúrnej výchovy. Žilina: Euroformes, spol. s r.o.
- Vaněk M., Urbášek P. (2005), Vítězové? Porážení? Životopisná interview II. díl, Praha : Prostor.
- Vedder, P., Sam, D. L. (2006), Predicting immigrant youth's adaptation across countries and ethnocultural groups. Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity and adaptation across national contexts. Mahwah: Lawrence Erlbaum.

Internetski izvori:

<http://www.sk.bsou.sk/index.htm>

<http://www.sk.bsou.sk/index.htm>

http://www.rusinskaobroda.sk/?page_id=399

<http://www.sme.sk/c/5832270/obce-politiku-neriesia-dohovoria-sa-bez-zakona.html>